
Maruša Zagradnik

Optiranje za italijansko državljanstvo s priključenega ozemlja

Pričujoči prispevek analizira zlasti pravno plat optiranja za italijansko državljanstvo v letih 1947 do 1951 s slovenskega dela priklučenega ozemlja, tj. tistega dela Primorske, ki je bil z Mirovno pogodbo 15. septembra 1947 priključen LR Sloveniji. Ta zgodovinski proces doslej še ni doživel celovite zgodovinske obravnave, njegovo predstavitev pa terjajo tudi trenutna politična trenja med Slovenijo in Italijo, ki zaradi vsesplošnega nepoznavanja problematike prikazuje to prese-ljevanje kot neurejen množični beg. V resnici je bilo to migracijsko gibanje zakon-sko urejeno, vladi obeh držav sta ga ves čas nadzorovali in bolj ali manj učinkovito usmerjali, predvsem pa je temeljilo na meddržavno usklajeni zakonodaji.

Mednarodna oz. meddržavna zakonska podlaga tega procesa so bili:

1. 19. člen Mirovne pogodbe z Italijo,
2. Sporazum med Jugoslavijo in Italijo o ureditvi nekaterih vprašanj, ki se nanašajo na opcijo z dne 23. decembra 1950,
3. pismo, ki je priloga tega sporazuma in sta ga izmenjala poslanik Ivekovič in zunanji minister Italije Sforza,
4. pismo, ki sta ga izmenjala šefa jugoslovanske in italijanske delegacije in je sestavni del Sporazuma o reguliranju vseh vzajemnih obvez gospodarskega in finančnega značaja med Jugoslavijo in Italijo z dne 18. decembra 1954,
5. note, ki sta jih izmenjali državi in so se nanašale predvsem na razčiščevanje tehničnih vprašanj.

Sklepi mirovne pogodbe z Italijo so zaščitili prebivalstvo dotedanjih okupa-cijskih con. Mirovna pogodba z Italijo vsebuje določbe o državljanstvu, o držav-ljanskih in političnih pravicah oseb na ozemlju, ki ga je Italija morala odstopiti Jugoslaviji.¹ Med drugim je zagotavljala pravico do svobodne izbire državljanstva, v skladu s katero so se prebivalci dotedanjih okupacijskih con lahko svobodno opredelili za jugoslovansko ali italijansko državljanstvo. Kot pogoj je poleg domicila na obravnavanem ozemlju postavljala tudi pogovorni jezik. To je pomenilo, da so se prebivalci Jugoslaviji priklučenega ozemlja, katerih pogovorni jezik je bil italijanski, lahko opredelili za italijansko državljanstvo in to v roku enega leta od uveljavitve Mirovne pogodbe, do 15. septembra 1948. V skladu z določili Mirovne pogodbe so se morale te osebe v enem letu po vloženi opciji izseliti v Italijo. Opcija staršev je vključevala tudi opcijo mladoletnih otrok.²

¹ Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije (dalje UL FLRJ), št.74/527, 29.8. 1947, Mirovna pogodba z Italijo, 19. člen.

² Enake možnosti so bile dane prebivalcem dotedanje Cone A, ki so želeli optirati za jugoslovansko državljanstvo. Ker je razprava omejena na izseljevanje s slovenskega dela priklučenega ozemlja, navajamo v vseh obravnavanih meddržavnih sporazumih le določila, ki se nanašajo na opcijo za Italijo.

Jugoslovanske oblasti so zakonsko uredile državljanstvo oseb na priključenem ozemlju decembra 1947.³ Dotedanji italijanski državljani, ki so imeli 10. junija 1940 domicil na območju, ki je bilo po Mirovni pogodbi priključeno k ozemlju FLRJ, in njihovi otroci, rojeni po tem datumu, so pridobili s 15. septembrom 1947 zvezno državljanstvo FLRJ ter državljanstvo tiste republike, na katere ozemlju je imela oseba 10. junija 1940 svoje prebivališče.

Še isti mesec je minister za notranje zadeve FLRJ s pravilnikom predpisal postopek za pridobitev opcije.⁴ V skladu z njim so lahko prebivalci priključenega ozemlja pisno ali ustno na zapisnik podali izjavo o opciji pred izvršilnim odborom okrajnega oz. mestnega ljudskega odbora, tisti, ki so se že izselili, pa pred diplomatsko-konzularnim predstavnikom FLRJ.

Izjava o opciji je morala vsebovati:

1. priimek, očetovo ime in ime, datum in kraj rojstva optanta,
2. prebivališče,
3. izjavo, v katerem kraju priključenega ozemlja je imel prosilec prebivališče 10. junija 1940, ter izjavo, da je bil na dan 15. septembra, tj. na dan uveljavitve mirovne pogodbe, italijanski državljan,
4. izjavo, da je optantov domači (pogovorni) jezik italijanski,
5. imena in datum rojstva otrok, mlajših od 18 let, na katere se je raztezala opcija.

Prosilec je moral predložiti izpisek iz rojstne matične knjige ter potrdila iz 2., 3. in 4. točke.

Odločbe o opciji je izdajalo republiško ministrstvo za notranje zadeve. Osebam, ki niso izpolnjevale predpisanih pogojev, je ministrstvo izjavo zavrnilo z obrazloženo pisno odločbo. Zoper tako odločbo je bila možna pritožba na vlado ljudske republike v štirinajstih dneh po prejemu odločbe.

Kriteriji za pridobitev opcije so bili strogi. Republiško ministrstvo je reševalo zahtevke v skladu z navodili zveznega ministrstva za notranje zadeve, s katerimi mu je bilo naročeno:

1. naj prizna opcije samo "pravim Italijanom po jeziku in poreklu" ter članom njihove ožje družine, čeprav zakonski partner ni Italijan,
2. naj odbije opcije vsem, ki so po poreklu Jugoslovani ali druge neitalijanske narodnosti, npr. Nemcem,
3. da premoženjsko stanje prosilca ne sme vplivati na odobritev opcije, razen v primerih, ko poreklo ni povsem jasno,
4. naj prizna opcije očitnim sovražnikom (npr. duhovnikom), četudi italijansko poreklo ni povsem dokazano,
5. naj se pri odločitvah "strogo drži" navedenih kriterijev in naj priznava opcije v čim manjšem številu,

³ UL FLRJ, št. 104/756, 6.12. 1947, Zakon o državljanstvu oseb na območju, priključenem po mirovni pogodbi z Italijo k FLRJ.

⁴ UL FLRJ, št. 109, 24.12. 1947, Pravilnik o opciji oseb z območja, priključenega k FLRJ po mirovni pogodbi z Italijo.

6. naj se strogo drži določil Mirovne pogodbe, tako da bo v slehernem primeru mogoče zagovarjati odločitev.⁵

Slovenske oblasti so bile dosledne pri izpolnjevanju bistvenega pogoja, tj. pri "občevalnem jeziku" optanta, ki so ga skorajda poistovetile z narodnostjo oz. materinim jezikom.

Do konca leta 1950 je bilo od 13.239 vložnih zahtevkov za priznanje opcije odobrenih 6.825, zavrženih pa 4.303. Ostale prošnje so bile še v postopku,⁶ ko so se kriteriji bistveno spremenili.

Po navedenih merilih dobršen del prebivalstva priključenega ozemlja, ki je želel optirati, ni izpolnjeval pogojev za pridobitev opcije. Večina teh se je že izselila med vojno, takoj po njej ali v času obstoja okupacijskih con. Mnogi že izseljeni so podcenjevali pomen opcije, zato so imeli kasneje težave pri urejanju državljanstva. Tisti, ki so se izselili in niso optirali, so po zakonu o državljanstvu oseb na priključenem ozemlju postali jugoslovanski državljani. Jugoslovanske oblasti so jim lahko kot pobeglim osebam odvzele državljanstvo. Izguba državljanstva pa je imela za posledico zaplembo celotnega premoženja.⁷ Nedvomno se je Italija zavzela, da bi jugoslovanske oblasti priznale opcije, ki so jih po dotedanjih merilih zavračale, da se pravica do optiranja razširi in roki podaljšajo, saj je sporazum o ureditvi opsijskih vprašanj, ki sta ga državi sklenili konec leta 1950⁸ (imenovan tudi sporazum Ivekovič - Sforza) in je veljal od 23. decembra 1950 dalje, razširjal pravico do optiranja, podaljšal roke zamudnikom in zavezal Jugoslavijo, da bo zahtevke za optiranje reševala pozitivno. Očitno je, da je Italija izseljevanje vzpodbujala, Jugoslavija pa je pristala na njene zahteve, saj je sporazum pomenil pravi preobrat v opsijskem postopku in je podaljšal pravico do optiranja do konca marca 1951, čeprav so roki po Mirovni pogodbi že potekli (za podajo zahtevka 15. septembra 1948, za izselitev 15. septembra 1949).

S tem sporazumom sta državi priznali opcije italijanskim državljanom (in njihovim družinam), ki so imeli 10. junija 1940 domicil na obravnavanem območju iz naslova javne službe, vojaške ali civilne (državni, vojaški ali občinski uslužbenci, oficirji, podoficirji, karabinjerji, notarji, učitelji in podobno), četudi niso bili rojeni na priključenem ozemlju in čeprav niso podali izjave o opciji (1. člen). Tem osebam opsijskega zahtevka sploh ni bilo treba oddati.

⁵ Arhiv Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije (dalje AMNZ), STO, Opcije za italijansko državljanstvo, 9.3. 1949.

⁶ Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota 1 (dalje ARS I), Gradivo Borisa Kraigherja, šk. 9, Poročilo o poteku reševanja opcij za Italijo, 10.2. 1956.

⁷ UL FLRJ, št. 86/602, 25.10. 1946, Zakon o potrditvi, spremembah in dopolnitvah zakona o odvzemu državljanstva oficirjem in podoficirjem bivše jugoslovanske vojske, ki se nočejo vrniti v domovino, ter pripadnikom vojaških formacij, ki so služili okupatorju in so pobegnili v inozemstvo.

Po 1. členu zakona so izgubili državljanstvo FLRJ tudi "tisti, ki so pobegnili ali pobegejo iz države po osvoboditvi".

⁸ Pokrajinski arhiv Koper (dalje PAK), Okrajni LO Postojna, šk. 104, Sporazum med FLRJ in Republiko Italijo o ureditvi določenih vprašanj, ki se nanašajo na opcije, prepis; UL FLRJ, št. 1, 3.1. 1951 in št. 12, 7.3. 1951, Obvestilo o rokih za podajo opcije.

Ko je Ministrstvo za notranje zadeve LRS seznanilo lokalne oblasti z obravnavanim sporazumom, je izdalo poverjeništvom za notranje zadeve Primorske oblasti navodilo, naj te osebe črtajo iz evidence jugoslovanskih državljanov, kot razlog izbrisa pa navedejo: Zadržali italijansko državljanstvo po 1. členu sporazuma med FLRJ in Italijo iz leta 1950.⁹

Vlada FLRJ se je nadalje s sporazumom obvezala, da bo najkasneje v 90-ih dneh od dneva uveljavitve sporazuma odobrila opcije osebam, ki so se izselile po 10. juniju 1940 in so podale izjavo o opciji iz tujine (2. člen).

Ministrstvo za notranje zadeve LRS je v že omenjenem navodilu naročilo lokalnim oblastem, naj tovrstne odločbe "po pravilu izdajajo pozitivno. Za negativne odločbe, ki se bodo izdajale le iz posebnih razlogov, je potrebno poprejšnje soglasje zveznega ministrstva za notranje zadeve", ker se je jugoslovanska vlada zavezala, da ne bo izdala več kot 200 negativnih odločb od celokupnega števila opcij.¹⁰ "Zaradi navedenega je treba revidirati vse prej izdane opsijske odločbe, ki so bile poslana iz inozemstva. Treba bo torej vse prej izdane negativne odločbe ukiniti in izdati nove po sporazumu."¹¹

Osebam, ki so se izselile s priključenega ozemlja in so morale optirati, če so hotele zadržati italijansko državljanstvo, niso pa podale izjave o opciji v predpisanem času, je bil rok za podajo izjave podaljšan do 23. marca 1951, odločbe pa so morale biti izdane v 90-ih dneh od prejema zahtevka (3. člen).

Po navodilu ministrstva za notranje zadeve so se morale tudi tem osebam opcije odobriti, negativne odločbe so se lahko izdale le v izjemnih, upravičenih primerih, in to po poprejšnjem soglasju z zveznim ministrstvom za notranje zadeve.¹²

Prebivalcem priključenega ozemlja je bila s sporazumom podaljšana možnost optirati za italijansko državljanstvo v roku 60 dni, tj. od 10. januarja 1951 do vključno 10. marca 1951. Po določbah sporazuma je moralo o teh opcijah ministrstvo izdati odločbe v nadaljnjih 60 dneh od dneva prispetja (4. člen).

Tisti, ki se niso izselili, ker jim je bila po poprejšnjih kriterijih opcija zavrnjena, so imeli možnost zahtevati revizijo postopka do 10. marca 1951. Za izdajo odločb o revizijah je bila pristojna republiška vlada in jih je morala izdati v roku 60 dni (5. člen).

Sporazum je, kot že nekajkrat omenjeno, razširil možnost pridobitve opcije. Zagotavljal je praviloma pozitivno reševanje odločb (vsaj nekaterim prosilcem), saj je opredeljeval, da se bodo opcije iz členov 2 in 3 reševale načeloma pozitivno ter da se bodo pri vseh odločbah, zlasti tistih, ki se bodo izdale na prošnjo za revizijo iz člena 5, "pristojni organi ozirali v najširšem smislu na enotnost rodbine in na druge okoliščine, ki zaslužijo najširšo pozornost iz stališča pravičnosti,

⁹ PAK, Okrajni LO Postojna, šk. 104, Navodilo Ministrstva za notranje zadeve vsem poverjeništvom Primorske oblasti, nedat.

¹⁰ Ta številka se je nanašala na vse optante iz FLRJ, torej tudi na optante iz LR Hrvaške.

¹¹ Glej opombo 9.

¹² Glej opombo 9.

kakor tudi na posebne primere, na katere bo morebiti opozorila italijanska vlada.” (6. člen).

Italija je s tem sporazumom dosegla odobritev opcij, za katere je bila zainteresirana, vendar pa je kot spretna pogajalka uspela “vgraditi varovalko”, s katero je omejevala prihod nezaželenih oseb, čeprav Mirovna pogodba ni uzakonila možnosti zavrnitve od Jugoslavije potrjenih opcij. Jugoslaviji je očitala, da je potrdila določeno število opcij Slovencem, katerih pogovorni jezik je slovenski, medtem ko je zavrnila opcije nekaterim, ki so se šteli Italijane in pripadnike italijanske kulture, češ da njihov občevalni jezik ni italijanski. Italijanska vlada si je zato na sestanku v Rimu leta 1950 izborila pravico, da ugovarja prošnjam, za katere bo presodila, da je prosilčev občevalni jezik slovenski. V pismu, prilogi sporazuma Ivekovič - Sforza, državi pristajata, da bo Jugoslavija ponovno ocenila pozitivne odločbe, če bo italijanska vlada presodila, da so bile opcije podane zmotno ali zlonamerno. V takih primerih bosta vladi skupno pretehtali, ali niso morda podani pogoji za zavrnitev opcije.¹³

Slovenske oblasti izseljevanju niso bile naklonjene. “Nezaželeni” so priključeno ozemlje že zapustili, odhod ostalih pa jugoslovanskim oblastem iz več razlogov ni bil pogodu. Ker po sporazumu Ivekovič - Sforza niso mogle več preprečevati izseljevanja v tolikšni meri, kot bi jim bilo pogodu, so ga skušale omejiti vsaj s propagando. Ko so nekateri (po narodnosti Slovenci), ki jim je bila opcija odobrena, kasneje izjavo preklicali, so dobila lokalna poverjenišva za notranje zadeve navodila, naj obravnavajo te preklice kot “prošnje primorskih Slovencev za naturalizacijo v izrednem postopku”, poleg pa tudi navodilo, naj lokalna glasila “priobčijo javnosti tipične primere, ko so bili optanti z lažno prikazano propagando zavedeni k opciji za Italijo, kar so pa pozneje sprevideli kot svojo zмотo. Zlasti je opozoriti uredništva na tiste primere, ko so optanti spoznali svojo napako šele po izselitvi v Italijo in so se razočarani iz tamkajšnjih zbirnih baz vrnili nazaj v domovino.”¹⁴

Poleg tega so slovenske oblasti skušale preprečevati italijansko propagando za izseljevanje. Ministrstvo za notranje zadeve LRS je januarja 1951 opozorilo okrajna poverjenišva za notranje zadeve, da se na Hrvaškem širi propaganda za masovno optiranje ter da se že pojavlja tudi v Sloveniji, npr. v Ilirski Bistrici. V zvezi s tem jim je dalo navodilo, da morajo take primere nemudoma sporočiti Ministrstvu. “Ni pa treba podvzemati nikakih administrativnih ukrepov, temveč se je treba ravnati strogo po predpisih. Po izrečnem navodilu tovariša ministra je treba ojačati politično delo, tj. mobilizirati Partijo in Fronto v propagandno akcijo proti takim pojavom ter je treba preganjati iniciatorje take propagande in alarmantnih vesti. Glede tega stopite v stik s pooblaščenstvom UDV.”¹⁵

Roki za podajo opsijskih zahtevkov so potekli in administrativni del optiranja je bil leta 1951 zaključen, z izjemo nekaj administrativnih napak. To so bile

¹³ ARS I, Gradivo Borisa Kraigherja, šk. 9, Opcije na temelju Mirovne pogodbe z Italijo.

¹⁴ AMNZ, Gradivo STO, Navodilo Ministrstva za notranje zadeve LRS, 29.12. 1951.

¹⁵ AMNZ, Gradivo STO, Navodilo Ministrstva za notranje zadeve LRS, 24.1. 1951.

pravočasno vložene prošnje pri jugoslovanskih predstavništvih v tujini, ki so se kasneje v postopku izgubile, zato odločbe niso bile izdane. Te odločbe so jugoslovanske oblasti izdale v letih 1955 in 1956. Nadalje je bilo nekaj primerov, ko so bile odločbe izdane, niso pa bile vročene prosilcem (vsi ti so bili že v Italiji). Tem osebam so izdali dvojnike opsijskih odločb.

Ostala nerešena vprašanja, ki sta jih državi usklajevali in reševali še nekaj let, so bila političnega značaja.

Jugoslovanske oblasti so 163 pobeglim osebam opcije sprva zavrnilo, v revizijskem postopku po sporazumu Ivekovič - Sforza pa so jim skladno z obvezo, da bodo revizijske postopke reševale pozitivno, opcije priznale. Predvsem zaradi premoženjskih razlogov so pozneje s posebno odločbo, datirano nazaj, jugoslovanske oblasti tem osebam odvzele državljanstvo in na podlagi tega zaplenile premoženje.¹⁶ Prizadeti so zahtevali, da se jim opcija prizna in s tem pravica do odškodnine za premoženje, ki so ga pustili na priključenem ozemlju. Državni sekretariat za notranje zadeve FLRJ je leta 1955 razveljavil odločbe o odvzemu državljanstva. Opcijske odločbe so bile namreč že dostavljene italijanskim oblastem, s čimer so postale veljavne v mednarodnem pravnem prometu in bi bila njihova razveljavitev sporna.

Jugoslovanske oblasti so potrdile nekatere opcije, za katere je italijanska vlada presodila, da so sporne zaradi neizpolnjevanja pogoja občevalnega jezika. Leta 1952 je poslala jugoslovanski strani seznam 199 optantov, ki jim ni priznavala upravičenosti do opcije, češ da so te osebe slovenskega porekla in slovenskega pogovornega jezika (po izselitvi so v Italiji svoje otroke vpisali v slovenske šole). Italija se pri tem ni držala dogovorjene obveze, da bosta državi skupno pretehtali morebitne razloge za zavrnitev. Ti optanti so v resnici bili Slovenci, pozitivne odločbe so jim jugoslovanske oblasti izdale po sporazumu Ivekovič - Sforza, po poprejšnjih kriterijih pa jim bi bile zavrnjene.¹⁷

Pri spornih primerih je med državama prihajalo do nesoglasij. Druga drugo sta obtoževali, da ne uporabljata enotnih kriterijev. Kakor je Italija očitala nedoslednost Jugoslaviji pri presoji pogoja "občevalni jezik", ga je tudi Jugoslavija očitala Italiji: "Italijanska vlada ni dosledna v pogledu kriterija, kdaj je odkloniti prošnjo optanta. V primerih, ki jih je do sedaj odklonila, navaja kot temeljni razlog to, da je občevalni jezik teh ljudi slovenski, vsled česar ne izpolnjujejo pogojev člena 19 Mirovne pogodbe. Tu gre predvsem za ljudi, ki so sicer Slovenci in so tudi vedno doma govorili slovensko, vendar njihov občevalni jezik je bil tako v službi, pri oblasteh, na sodišču, v javnih lokalih italijanski. Ta nedoslednost se kaže v tem, da je na drugi strani Italija zahtevala in še zahteva, da se odobrijo opcije določenim osebam, 97 po številu,¹⁸ od katerih odpade 43 na LRS, ki jih je predložila na osnovi pisma A priključenega sporazumu z dne 18.

¹⁶ Glej opombo 6.

¹⁷ Glej opombo 6.

¹⁸ Nekateri viri navajajo, da gre za 88 primerov.

decembra 1954¹⁹ in katere osebe, izvzemši dveh primerov, so bodisi Slovenci ali pa Nemci. Vse te osebe govorijo in so govorile doma slovensko ali pa nemško, torej po italijanski interpretaciji nimajo italijanski občevalni jezik. V tej listi so npr. Pahor Melhior iz Prvačine, člani rodbine Tomšič Viktorja iz Ilirske Bistrice, Turk Dragotin iz Šepulj, Samsa Stanislav iz Ilirske Bistrice, Šavli Anton iz Tolmina, knez Windischgraetz in njegova hči, člani rodbine Teufenbacha, člani rodbine barona Koroninija itd. Gre torej za povsem identične primere, kakor so oni, katerih pozitivno rešenje opcije Italijani odklanjajo.²⁰ Jugoslavija namreč zaradi premoženjskih razlogov ni hotela priznati opcije nekaterim premožnim osebam, lastnikom veleposestev ter industrijskih in gospodarskih podjetij. Če bi opcije priznala, bi morala odplačati odškodnino za njihovo premoženje, ki je ostalo na priključenem ozemlju, vrednost njihovega imetja pa je bila velika. Italija si je prizadevala, da bi Jugoslavija te opcije priznala, čeprav so bila mnenja o upravičenosti tudi v Italiji deljena. V pismu A, ki je priloga in sestavni del Sporazuma o reguliranju vseh vzajemnih obvez gospodarskega in finančnega značaja z dne 18. decembra 1954, se je jugoslovanska vlada obvezala, da je "pripravljena priznati tiste opcije za italijansko državljanstvo, glede katerih bo italijanska vlada do 31. marca 1955 obvestila, da jih je prav tako pripravljena priznati. Prošnje za opcijo, ki ne bodo sprejete na ta način, bodo dokončno zavrjene."²¹

Po omenjenem sporazumu, ki je urejal medsebojne premoženjske zahteve med Jugoslavijo in Italijo, je Jugoslavija odplačala optantsko premoženje v globalnem znesku, v katerem je bilo upoštevano in zajeto tudi premoženje teh, za katere Jugoslavija ni hotela potrditi opcije. Te osebe so dobile potrjene opcije šele decembra 1964. Po sprejetju omenjenega sporazuma premoženjskih razlogov za nadaljnje zavračanje ni bilo več, ostali pa so politični. Italija je pripravljala dodatne sezname optantov, za katere je italijansko ministrstvo za notranje zadeve ocenilo, da so nezaželeni; tem je hotela zavriniti od Jugoslavije potrjene opcije. Po neuradnih podatkih naj bi jih bilo približno 3000. Jugoslavija je obravnavala to italijansko početje kot nespoštovanje meddržavnih sporazumov in dogovorov, zlasti pa kot pritisk na slovensko manjšino v Italiji. Priznanje opcij, katerih potrditev je zahtevala Italija, je pogojevala z ustrežno rešitvijo opcij, ki jih je Italija hotela zavriniti.

V vsem času od Mirovne pogodbe pa do dokončne rešitve vseh spornih problemov in primerov je bilo podanih 16.389 opsijskih zahtevkov za 22.359 oseb. Opcija je bila zavrjena 1.027 osebam, 21.332 pa jih je dobilo potrjeno opcijo. To so bili pretežno v času fašizma priseljeni Italijani. Italija je naseljevala na etnično slovensko ozemlje italijansko prebivalstvo v skladu s svojo politikou

¹⁹ Slovenija, Italija; Bela knjiga o diplomatskih odnosih. Ljubljana, marec 1996. Sporazum med FLRJ in R Italijo o dokončni poravnavi vseh medsebojnih obveznosti ekonomskega in finančnega značaja, ki izhajajo iz Mirovne pogodbe in nadaljnjih sporazumov, Pismo A, str. 54.

²⁰ ARS I, Gradivo Borisa Kraigherja, šk. 9, Opcije na temelju Mirovne pogodbe z Italijo z dne 10.2. 1947.

²¹ Glej opombo 19.

raznarodovanja. Javne službe (uprava, sodstvo, šolstvo itd.) so bile pridržane Italijanom, avtohtonih italijanskih prebivalcev pa na obravnavanem območju ni bilo.²² V času svoje suverenosti na tem ozemlju je Italija poskrbela, da med premožnim in izobraženim življenjem Slovencev skorajda ni bilo več. Slovensko prebivalstvo je gospodarsko oslabilo. Tako je med drugim s prisilnimi dražbami razlaščala zemljo slovenskih kmetovalcev in na ta posestva naseljevala številčne italijanske družine. Industrijska in gospodarska podjetja ter veleposestva so bila v glavnem v lasti tujcev, zlasti Italijanov. Kot že omenjeno, so se italijanski priseljenci odselili, preko 70 % jih je obravnavano območje zapustilo v prvih mesecih po kapitulaciji Italije. Podrobnejša analiza narodnostne strukture izseljenih ni bila opravljena, vendar Slovencev med njimi ni bilo veliko. Slovenci so optirali zlasti iz naslednjih razlogov: zakonska zveza z italijanskim partnerjem, ekonomska navezanost na kraje, ki so ostali v Italiji, raztrganost rodbin. Nedvomno so vplivali na odločitve tudi nekateri ukrepi jugoslovanskih oblasti, kot je bila obvezna oddaja kmetijskih pridelkov. Pri premožnih prebivalcih, med katerimi pa je bilo malo Slovencev, pa so bili odločilnega pomena ukrepi podržavljanja premoženja (agrarna reforma, nacionalizacija).

Med optanti so bili tudi pomiloščeni zaporniki. Po 2. členu Ukaza o pomilostitvi obsojenih italijanskih državljanov²³ so bili namreč pomiloščeni zaporniki (pravnomočno obsojeni od jugoslovanskih civilnih in vojaških sodišč), ki so izpolnjevali pogoje za optiranje in ki so podali izjavo o opciji. V letih 1948 do 1950 sta Jugoslavija in Italija "izmenjali" pomiloščene obsojence. Od 126 oseb, ki jih je Jugoslavija izročila Italiji, je bilo 78 optantov, od tega 38 iz LR Slovenije.²⁴

Prenos premičnin in denarnih sredstev

Z mirovno pogodbo je bilo optantom zagotovljeno, da bodo ob izselitvi, ko bodo poravnali dolgove in davke na priključenem ozemlju, lahko odnesli svoje premično premoženje in denarna sredstva, v kolikor so bili pridobljeni na zakonit način, da ta prenos ne bo obremenjen z izvoznimi ali uvoznimi taksami, ter da se bodo prenosi premičnin in denarnih sredstev izvršili v okviru sporazumnega dogovora med Jugoslavijo in Italijo.²⁵

Postopek za prenos premičnega premoženja je bil naslednji: optant je moral predložiti okrajnemu izvršilnemu odboru prošnjo in seznam vseh predmetov in denarja, ki ga je želel prenesti ob izselitvi. Navesti je moral, ali so predmeti novi oziroma koliko so stari, kolikšna je njihova približna vrednost ter kdaj in na kakšen način jih je pridobil, kolikšno vsoto denarja želi vzeti s seboj ter kako in kdaj si jo je pridobil. Predložiti je moral pismene dokaze in potrdilo krajevne

²² Po podatkih popisa prebivalstva v Avstro-Ogrski je leta 1910 na obravnavanem območju živelo 290 Italijanov, skupno število prebivalcev je bilo 160.000.

²³ UL FLRJ, št. 28/210, 7.4. 1948, Ukaz o pomilostitvi obsojenih oseb - italijanskih državljanov.

²⁴ ARS, Predsedstvo vlade LRS, šk. 23, poročilo Obsojenci Italijani, pomilostitve, opcije in zamenjava, 9.3. 1951.

²⁵ Mirovna pogodba z Italijo, Priloga XIV, člen 10.

ljudskega odbora, da so predmeti in gotovina njegova last in da si je vse to pridobil na opisan in zakonit način.

En izvod seznama in prošnjo je okrajni izvršilni odbor poslal v potrditev Komiteju za zunanjo trgovino pri predsedstvu vlade LRS, drug izvod pa odseku za notranje zadeve. Optanti so smeli odnesti s seboj le tiste premičnine in le tolikšno vsoto denarja, kolikor jim je z odločbo odobril Komite za zunanjo trgovino oziroma Ministrstvo za finance LRS, ki sta pri svoji odločitvi upoštevala gospodarske interese države in devizne predpise FLRJ.²⁶

Tudi pri prenosu premičnega premoženja je Italija aktivno posegala v odločitve. Rezultat meddržavnih pogovorov je bil sporazum o prenosu premičnin, ki sta ga državi podpisali 30. avgusta 1948, po odredbi jugoslovanske in italijanske vlade pa se je začel izvajati že 25. avgusta, tj. pred njegovo dejansko uveljavitvijo.²⁷

Optant je moral prenos premičnin izvršiti v enem letu od dneva opcije (1. člen), ni pa smel prenesti predmetov, ki so pripadali industrijskim, trgovinskim ali gospodarskim podjetjem.

Po 2. členu sporazuma je bil dovoljen prenos naslednjih premičnin:

1. osebne stvari, npr. perilo, obleka, krzno, oprema za neveste itd.,
2. osebne in družinske listine,
3. pohištvo privatnih hiš, računajoč pri tem tudi srebrnino, preproge itd.,
4. nakit in zlate predmete za osebno uporabo, zlate predmete za družinsko uporabo pa samo pod pogoji čl. 3 odst. 2,
5. predmete osebne in domače uporabe, npr. fotografske aparate, daljnogleda, gramofone, šivalne stroje, pisalne stroje, domače električne aparate, peči, plinske štedilnike, štedilnike na premog, petrolej, les ali elektriko itd.,
6. različne zbirke, npr. numizmatične, filatelistične, prirodoslovne itd.,
7. umetniške predmete in zbirke, arheološke predmete,
8. opremo privatnih pisarn in profesionalnih ordinacij,
9. radijske aparate in gramofone, klavirje,
10. harmonike in druge glasbene instrumente,
11. lovske puške,
12. kolesa in tricikle,
13. privatne knjižnice in privatne arhive,
14. motocikle s prikolico ali brez nje, avtomobile in kočije na živalsko vprego,
15. domače živali in perutnino, npr. pse, kokoši, kunce itd.,
16. živila v količini normalne domače zaloge,
17. predmete, instrumente in orodje, potrebne za obrtniško delo, poklic ali posel, ki ga je optant redno vršil, npr. kirurške, radiotehnične, optične instrumente, glasbene instrumente, aparate za merjenje, tehtnice, blagajne, ekspres stroje za kavo, stroje za sladoleđ, stružnice, stroje za svedranje, žage, statve, pletilne stroje;

²⁶ ARS, Predsedstvo vlade LRS, šk. 22, navodilo Ministrstva za notranje zadeve LRS Okrajnim IO za prenos premičnih stvari optantov, 10.6. 1948.

²⁷ PAK, Okrajni LO Postojna, šk. 104.

posode, vštrevši sode do 1 hektolitra, ročno kmetijsko orodje (razen kadi), stiskalnice za vino in za olje itd.,

18. kamione, avtofurgone, avtomobile,

19. ladje na vesla, jadra ali motor; ribiške čolne na jadra ali motor, če so se nanašali na redni posel optantov; čolne in ladje za zabavo,

20. živino z omejitvijo iz 4. člena,

21. vozove z živinsko vprego, ročne vozičke,

22. vrednostne papirje in delnice ter obveznice, ki jih je izdala država, pokrajina, občina ali privatna družba države, v katero se je vselila oseba iz 1. člena, vključno hranilne knjižice, poštne bone itd.

Predmete, navedene pod točkami 9, 11, 14, 18 in 19 je bilo dovoljeno prenesti samo, če so bili v posesti optanta na dan uveljavitve mirovne pogodbe, ali če so bili pridobljeni po tem datumu zato, da so nadomestili druge istovrstne predmete, ki so bili v posesti optanta že poprej. Po sporazumu so oblastni organi lahko prepovedali prenos premičnin, če so bile nabavljene po 15. septembru 1947 in če so očitno in v znatni meri presegale življenjski standard optanta. Za prenos zlatih predmetov za družinsko uporabo je moral optant pridobiti dovoljenje pristojnega ljudskega odbora. Dokazati je moral, da so predmeti last njegove družine in da niso bili nabavljeni zaradi špekulacije. Predmete, ki so sodili pod določila zakona dveh držav o zaščiti kulturnih in umetniških spomenikov in prirodnih redkosti, so smeli optanti prenesti samo v soglasju z določbami zakonodaje o kulturnih in naravnih spomenikih (3. člen).

Po sporazumu je bilo mogoče prepovedati izvoz goveje živine in konj, dovoljeno pa je bilo izvoziti 5 ovac, 5 koz, 1 osla, 1 mulo, eno svinjo iz posesti vsakega kmetijskega gospodarstva. V teh mejah je bilo dovoljeno prenesti skupno razne zgoraj omenjene živali (4. člen).

Za predmete, blago in živino, katerih prenos ni bil dovoljen, je sporazum optantom zagotavljal prsto prodajo po tržnih cenah. Če ta ni bila mogoča ali dovoljena, je moral te premičnine odkupiti pooblaščen uradni organ ali državno gospodarsko podjetje po tržnih cenah (člen 5).

Državi sta dokaj natančno določili tudi postopek za prenos premičnega premoženja. Tako sta v sporazum zapisali, da bodo dovoljenja za prenos izdajale pristojne oblasti na podlagi seznamov, ki jih bodo predlagali optanti preko lokalnih oblasti; da morajo biti v teh seznamih navedene vse premičnine, ki jih želi optant prenesti, da morajo lokalne oblasti izdati optantu potrdilo o prejemu prošnje ter da se morajo dovoljenja izdajati v čim krajšem roku.

Pred izdajo dovoljenja za prenos so oblasti lahko zahtevale od optantov dokaze, da so poravnali vse davke in dolgove ter da niso v kazenskem ali civilnem postopku. V nasprotnem primeru so pristojne oblasti odločile, ali naj se odreče dovoljenje, dokler se ne odstranijo ovire, ali pa naj se izda dovoljenje proti zavarovanju. V primeru suma, da so bili predmeti pridobljeni nezakonito, so bile pristojne oblasti po sporazumu zavezane, da "ukrenejo potrebno, da se stvar takoj preišče in reši" (6. člen).

V sporazumu je bilo tudi predvideno, da se ukinejo administrativne mere, ki so morda v preteklosti preprečevale izvoz določenih predmetov, v kolikor izvoz teh premičnin ni bil v nasprotju z določili obravnavanega sporazuma (7. člen).

S posebno določbo v sporazumu sta si državi zagotovili stalen in neposreden nadzor nad izvajanjem prenosa premičnin. Tako je italijanska vlada pri svojem generalnem konzulatu v Zagrebu imenovala delegata, ki je lahko posredoval v slehernem primeru in problemu, ki je nastal pri uresničevanju tega sporazuma (8. člen).

Zvezno ministrstvo za notranje zadeve je poslalo okrajnim izvršilnim odborom in odsekom za notranje zadeve na priključenem ozemlju navodilo:

1. Optanti morajo prošnje s seznama premičnin, ki jih želijo prenesti ob izselitvi, predložiti krajevnim oz. mestnim ljudskim odborom.

2. Ti odbori morajo dati potrebne pripombe k seznamom, zlasti navesti, kdaj je optant nabavil predmete iz 9., 11., 14., 18. in 19. točke člena 2, pri ostalih pa le v primeru, če ti predmeti očitno in v znatni meri presegajo odgovarjajoči način življenja optanta.

3. Odbori morajo napisati mnenje, ali ne bi kazalo odreči dovoljenje za izvoz živine.

4. Odbori morajo navesti katera ustanova ali državno podjetje bi lahko kupilo po prosti tržni ceni stvari, za katere naj bi se odreklo dovoljenje.

5. Ves postopek "se mora odvijati hitro in širokogrudno in ni uvajati posebnih preiskav brez resnega razloga".

6. Zavrnitev dovoljenja ne opravičuje prisilne prodaje, nasprotno, optant ima pravico zahtevati, da mu država ali kako državno podjetje odkupi premično premoženje po prostih tržnih cenah.

7. Od oblasti je potrebno zahtevati dokazila, da je optant plačal davščine.

8. Ljudski odbori naj razglasijo, da se optant seli iz države, naj v razglasu pozovejo upnike, da v kratkem, največ štirinajstdnevem roku prijavijo terjatve. Morebitne prijave terjatev in izjavo optanta, ali prizna dolg, naj skupno s prošnjo za izvoz predložijo Komiteju za zunanjo trgovino pri vladi LRS. V kolikor optant ne prizna dolga, naj upnika napotijo na redno sodno pot zaradi zavarovanja njegove terjatve. Obenem naj navedejo, ali je optant pustil nepremičnine, ali te zadostujejo za zavarovanje dolga oziroma ali nudi optant druge vrste zavarovanja.

9. Pri dotedanjih selitvah optantov so slovenske oblasti zadržale izvoz nekaterih predmetov, za katere so sodile, da jih optanti ne smejo prenesti, je pa izvoz le-teh dovoljen po novem sporazumu. V takih primerih se morajo ti predmeti izročiti optantu. V kolikor so predmeti pod začasno upravo KUNI, naj optant zahteva sprostitev v rednem postopku.

10. O prejemu seznama izvoznih predmetov, ki je lahko predložen tudi v italijanskem jeziku, naj se izda potrdilo.

11. Odseki za notranje zadeve naj ne dajejo več svojih mnenj in predlogov, vendar "morajo temeljito poznati določbe sporazuma in iti na roko lokalnim

oblastem pri izvajanju sporazuma in paziti, da se ta sporazum izvaja pravilno ter hitro in uspešno".²⁸

Dovoljenja za prenos premičnin je izdajal Komite za zunanjo trgovino pri vladi LRS, dovoljenja za izvoz zlatih predmetov Ministrstvo za finance FLRJ, dovoljenja za izvoz predmetov umetniške ali zgodovinske vrednosti pa Komite za kulturo pri vladi FLRJ.

Neposreden prenos denarnih sredstev in vrednostnih papirjev preko meje ni bil dovoljen. Ta prenos sta državi uredili s sporazumom, ki sta ga podpisali 30. avgusta 1949.²⁹

Ob odhodu je optant lahko kupil v Narodni banki FLRJ do 30.000 lir na svoje ime in do 10.000 lir za vsakega mladoletnega "sopotnika", vendar skupna vsota za mladoletne osebe, ne glede na njihovo število, ni smela presegati 30.000 lir (2. člen).

Jugoslovanska narodna banka je odprla brezobrestni dinarski račun v korist Ufficio italiano dei cambi, imenovan "Specialni dinarski račun" (1. člen). Optanti so na ta račun položili svoja finančna sredstva, tako tista, ki so jih že imeli, kot sredstva od morebitne prodaje nepremičnin in premičnega premoženja.

Po 6. členu Sporazuma med FLRJ in Republiko Italijo o dokončni poravnavi vseh medsebojnih obveznosti ekonomskega in finančnega značaja z dne 18. decembra 1954 je bil Specialni dinarski račun zaprt, sredstva transferirana v Italijo, italijanska vlada pa se je obvezala, da bo plačala protivrednost zneskov upravičencem v Italiji.³⁰

Po omenjenem sporazumu so dobili optanti izplačano tudi odškodnino za nepremičnine, ki so jih zapustili na priključenem ozemlju.

²⁸ PAK, Okrajni LO Postojna, šk. 104.

²⁹ PAK, Okrajni LO Postojna, šk. 104, Sporazum izmedju FNRJ i Republike Italije koji se tiče transfera optantskih sredstava, prepis.

³⁰ Glej opombo 19.

Maruša Zagradnik

LE OPZIONI PER LA CITTADINANZA ITALIANA DEGLI ABITANTI DELLE TERRE ANNESSE

Riassunto

Nel contributo si mette in luce l'aspetto giuridico delle opzioni per la cittadinanza italiana degli abitanti di una parte del territorio sloveno che, in conseguenza del Trattato di Rapallo, era venuto a trovarsi sotto la sovranità italiana ed in seguito, in virtù del Trattato di pace con l'Italia, venne definitivamente annesso alla RPF di Jugoslavia.

Questa "migrazione" venne indirizzata e controllata dai governi di entrambi gli stati e si svolse sulla base dei seguenti accordi interstatali e internazionali: l'art.19 del Trattato di pace con l'Italia, l'accordo del 23 dicembre 1950 tra Jugoslavia ed Italia in merito alle opzioni, due lettere che si scambiarono i capi delegazione, allegate agli accordi interstatali del 23 dicembre 1950 e del 18 dicembre 1954 ed infine le note che vennero scambiate dai due paesi, relative in primo luogo alla soluzione di questioni tecniche.

Le autorità jugoslave si attenevano strettamente ai capitoli del Trattato di pace, per cui una parte della popolazione non soddisfaceva le condizioni richieste. L'impegno italiano volto a rivedere tali condizioni e prolungare il termine per la richiesta, portò alla firma dell'accordo del 23 dicembre 1950 che costituì una vera e propria svolta nell'acquisizione del diritto all'opzione.

Furono 21.332 gli abitanti della parte slovena del territorio annesso che optarono per la cittadinanza italiana, in maggioranza Italiani trasferitisi in questa zona durante il periodo di sovranità italiana.

Al momento della partenza, agli optanti era concesso portare in Italia i beni mobili legalmente acquisiti - anche gioielli, opere d'arte, raccolte e archivi privati nonché, tramite un particolare conto presso la Banca nazionale della RPFJ, denaro e carte valori.

ZGODOVINSKI ČASOPIS (HISTORICAL REVIEW)

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE OSREDNJA SLOVENSKA HISTORIČNA REVIJA

Zgodovinski časopis (ZČ) že skoraj pol stoletja izhaja v Ljubljani in nadaljuje tradicijo svojih predhodnic, ki sega že v leto 1846. ZČ objavlja rezultate proučevanja zgodovine slovenskega naroda in slovenskega ozemlja, študija splošnih in specialnih vprašanj zgodovine sosednjih narodov in srednjeevropskega prostora, obče zgodovine, pomožnih zgodovinskih ved, teorije zgodovine ter pouka zgodovine v šoli. ZČ objavlja pregledne razprave in krajše zapise, predavanja s kongresov in diskusijske prispevke iz vseh obdobj zgodovine od najstarejših dob do današnjih dni; pri tem nadrobnejše obravnavanje posebnih panog, obdobj, problemov in območij prepušča drugim slovenskim historičnim revijam. Vsebina prispevkov se nanaša tudi na kulturno, politično in gospodarsko zgodovino, kakor tudi na prikaz vsakdanjega življenja v preteklih obdobjih. ZČ poroča o kongresih, simpozijih in razstavah, o delovanju strokovnih društev in zgodovinskih inštitucij ter kritično vrednoti nove zgodovinske publikacije. Vlogo referenčne revije ZČ opravičuje tudi z objavljanim slovenskih zgodovinskih bibliografij in s predstavitvami pomembnejših slovenskih zgodovinarjev. Jezik prispevkov v reviji ni hermetičen, ampak je razumljiv tudi nepoklicnim zgodovinarjem.

V zadnjih letih kar okoli petina razprav za ZČ prispevajo zgodovinarji, ki se izven meja Republike Slovenije posvečajo proučevanju slovenske zgodovine. V tujino gre tudi znaten del naklade revije, ki je preseгла 2000 izvodov.

Ob štirih rednih zvezkih posameznega letnika ZČ je uredništvo **postopoma ponatisnilo** vse starejše že razprodane zvezke revije, ki je tako v kompletu (kar 100 zvezkov!) dostopna tudi mladim generacijam historikov in ljubiteljev zgodovinskega branja. V **Zbirki Zgodovinskega časopisa** pa je doslej izšlo že trinajst zaokroženih razprav ali zbornikov o posameznih vprašanih slovenske preteklosti.

Zgodovinski časopis in publikacije iz njegove zaloge lahko kupite ali naročite na **upravi ZČ**: Ljubljana, Aškerčeva 2, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, tel.: 061-1769-210. Naročništvo na osrednjo slovensko historično revijo vam zagotavlja redno prejemanje ZČ (štiri zvezki v letu 1995 veljajo za zaposlene 2700 SIT, za upokoјence 2000 SIT ter za dijake in študente vsega 1350 SIT), obveščенost o dejavnosti Zveze zgodovinskih društev Slovenije in članske ugodnosti (cenejši nakupi knjig pri nekaterih slovenskih založbah, brezplačni ali cenejši obiski domačih in tujih muzejev ter galerij). Cene starejših zvezkov ZČ so razprodajne, za nakup kompleta ali več številčk revije uprava nudi možnost brezobrestnega obročnega odplačevanja.